Kijk op exoten

nummer 15, januari 2016

Met exoten worden uitheemse soorten aangeduid die Nederland niet op eigen kracht kunnen bereiken, maar door menselijk handelen (transport, infrastructuur) hier in de natuur terecht zijn gekomen of dat in de nabije toekomst dreigen te doen. Soorten die Nederland op eigen kracht bereiken vanuit hun natuurlijke verspreidingsgebied, bijvoorbeeld door klimaatverandering, zijn geen exoten. Exoten leiden in de meeste gevallen niet tot grote problemen; slechts een beperkt aantal vertoont invasief gedrag door een explosieve ontwikkeling na vestiging. Invasieve exoten kunnen een bedreiging vormen voor de inheemse biodiversiteit, volksgezondheid of veiligheid.

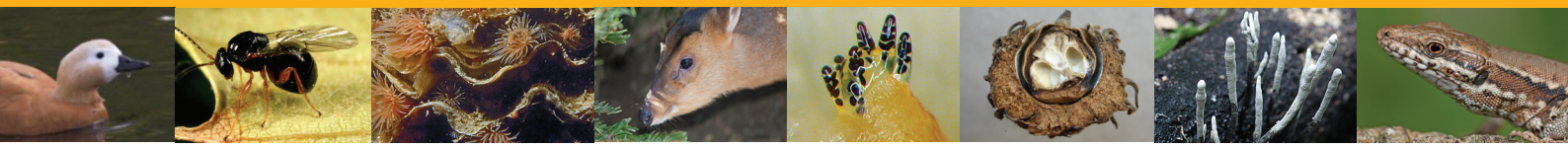

Voorwoord

Begin december is in Brussel de Europese Unielijst aangenomen door een meerderheid van de lidstaten. De Europese Commissie wil de Unielijst, die hoort bij EU-verordening 1143/2014, binnenkort officieel publiceren. Voor de 37 'invasieve exoten van EU-belang' die op deze Unielijst staan gaan onder andere een import-, handels- en bezitsverbod (met in bepaalde omstandigheden een overgangsperiode voor het bezit van huisdieren) gelden.

Hiertoe behoren voor Nederland 'bekende' soorten zoals de Pallas' eekhoorn en Amerikaanse brulkikker, maar ook soorten die we in Nederland nog nooit hebben waargenomen, bijvoorbeeld de Aziatische hoornaar en de plant kudzu.

Nederland heeft de plicht een goed surveillancesysteem op te tuigen om Unielijstsoorten op te sporen. Daarom zullen we deze soorten speciale aandacht gaan geven in het Signaleringsproject Exoten.

In één van de volgende edities van Kijk op Exoten kunt u een artikel over de Unielijst verwachten met een uitleg over alle soorten en de regels die gelden. Voor nu wens ik u veel leesplezier met deze nieuwe Kijk op Exoten en een interessant nieuw waarnemingsjaar toe.

Wiebe Lammers, Team Invasieve Exoten (NVWA)

Inhoud

Japanse oester	**2**
Roze sparrenhoutzwam, kamelenmestspikkelschijfje en *Xylaria arbuscula*	**3**
Muntjak	**4**
Miscanthus prachtriet	**6**
Uitgezette amfibieën & reptielen	**7**
Casarca	**8**
Exotische galwespen	**10**
Exoten melden	**12**

Japanse oester: elk nadeel heeft zijn voordeel

Adriaan Gmelig Meyling, Stichting ANEMOON

De Japanse oester (*Crassostrea gigas*) is een tweekleppige die meer dan 20 centimeter groot kan worden. De dieren hebben een stevige, variabel gevormde schelp. Ze zijn vaak langwerpig-ovaal. De randen van de 'mondopening' die de twee kleppen vormen, zijn sterk golvend. De schelp is grijs, geelbruin tot paarsroze, met lila vlekken. Beide kleppen hebben een schilferige sculptuur van scherpe onregelmatige, geschubde ribben. Aan de binnenkant zit één duidelijk, kommavormig spierindruksel. De Japanse oester kan worden verward met de inheemse platte oester. Die is echter ovaalrond en platter en heeft veel minder sterke lamelachtige ribben en is vaak ook minder gekleurd.



Japanse oesters bezet met baksteenanemoontjes. (Foto: Maria van Eijsden)

Introductie

De Japanse oester is al vóór 1960 bewust door de mens ingevoerd en uitgezet in percelen in de Oosterschelde om daar uit te kunnen groeien. De expansieve verspreiding was echter ongewild. Vooral in 1982 vond grote broedval plaats en daarna stegen de aantallen explosief, ook buiten de kweekpercelen. De soort heeft de capaciteit zich aan zeer veel verschillende omgevingsfactoren aan te passen, groeit snel, is tolerant voor vertroebeling en milieuverontreiniging, is een snelle voortplanter, heeft larven die wel 5 weken in het plankton verblijven en aldus grote afstanden kunnen overbruggen met zeestromingen. Omdat de soort de leefomgeving ook zelf permanent verandert, wordt de soort beschouwd als één van de 100 meest invasieve soorten met de grootste impact.

Nadelen

In de Zeeuwse Delta zijn Japanse oesters inmiddels zeer massaal aanwezig. Langs de Noordzeekust worden ze steeds meer aangetroffen en de opmars in het Waddengebied is in volle gang. Naast ruimteconcurrentie zorgt hun grote filtercapaciteit voor een aanzienlijke voedselconcurrentie en worden daardoor veel larven van andere inheemse organismen weggefilterd. Kokkels en andere filterfeeders nemen daardoor af en daarmee ook de vogelsoorten die voor hun voedsel van slikkenbewoners afhankelijk zijn, zoals de scholekster. Veel biologen beschouwen de Japanse oester daarom als een ecologische ramp voor onze fauna.

Voordelen

De Japanse oester neemt inmiddels de niche in van de inheemse platte oester (*Ostrea edulis)*. De Japanse oester zorgt in snel tempo voor het ontstaan van nieuwe massieve oesterbanken in het intergetijdengebied van Zeeland en de Waddenzee. Andere wetenschappers benadrukken dat door de oestervisserij vóór 1900 een kwart van het oppervlak van Nederland aan oestersbanken verloren is gegaan. Deze uitgestrekte banken van platte oesters lagen ten noorden van de Waddeneilanden. Na 1960 verdwenen platte oesters uit de Waddenzee. In de Oosterschelde trad grote sterfte op de door de strenge winter in 1963. Door de oesterparasiet *Bonamia ostreae* bleef herstel uit, terwijl Japanse oesters daar geen last van bleken te hebben. Ook mosselbanken in de Waddenzee namen na 1980 zeer sterk af als gevolg van overbevissing. De nieuwe riffen zijn gunstig voor de vele soorten die afhankelijk zijn van hard substraat. In de Waddenzee blijken ook mossels zich te vestigen op de Japanse oesters en daarmee neemt ook deze soort weer toe. Ook jonge vissen profiteren van de nieuwe schuilgelegenheden, waarmee de kraamkamerfunctie van de Waddenzee verbetert.

Tot slot

Van de Japanse oester komen we niet meer af. Het bestrijden van de soort zou nog veel erger zijn dan de kwaal. Rest ons slechts het Cruijffiaanse gezegde: elk nadeel heeft zijn voordeel.

Meer lezen
http://www.anemoon.org/flora-en-fauna/soorteninformatie/soorten/id/22/japanse%20oester

Veel nieuwkomers krijgen geen vaste voet in Nederland

Menno Boomsluiter, Nederlandse Mycologische Vereniging

Van de vele soorten paddenstoelen die zich elk jaar in Nederland proberen te vestigen, blijft maar een klein aantal "hangen". Sommige soorten, zoals de roze sparrenhoutzwam (*Fomitopsis rosea*), zijn in Nederland terecht gekomen met constructiehout. Zo werd een aantal jaren geleden een roze sparrenhoutzwam in Eindhoven gevonden op een paaltje dat in het centrum langs de straat geplaatst was. De paddenstoel komt van nature in Centraal- en Oost-Europa in min of meer natuurlijke bossen voor. Het ligt in dit geval voor de hand dat het paaltje afkomstig was van een uit het buitenland afkomstige boom, die daar besmet was geraakt. De paddenstoel liet zich echter pas zien toen het gezaagde hout verwerkt was en het paaltje geplaatst. Tot nu toe lijkt het er niet op dat deze paddenstoel zich vanuit dergelijke bronplekken verder heeft verspreid.



Roze sparrenhoutzwam. (Foto: Nel Bulthuis)

Dierentuinen leveren ook een bijdrage aan de soortenlijst van paddenstoelen in Nederland. Sommige soorten zijn maar één keer in Nederland gevonden zoals het kamelenmestspikkelschijfje (*Ascobolus immersus)*. Voor het eerst en laatst in 1882 in dierentuin Artis in Amsterdam. In die tijd werden dieren nog direct vanuit de natuur ingevoerd om in dierentuinen te worden tentoongesteld. Sporen van paddenstoelen die nog in het spijsverteringskanaal zaten, zorgden voor het tijdelijk verschijnen van paddenstoelen uit exotische oorden. Een aantal soorten keutelschijfjes (*Ascodemis*) zijn zo vrijwel uitsluitend in dierentuinen gevonden.

Een klein aantal soorten blijft hangen in milieus die erg lijken op dat in hun oorspronkelijke verspreidingsgebied. Sinds in dierentuinen voor de dieren zo natuurlijk mogelijk aandoende klimaatzones en ecosystemen worden nagebootst, worden deze plekken bevolkt door allerlei exotische paddenstoeltjes. Een aantal planten dat hier aangeplant is, is oorspronkelijk uit tropische gebieden geïmporteerd. In dat geval vindt een meegekomen paddenstoel een gespreid bedje. *Xylaria arbuscula* (nog geen Nederlandse naam) komt in diverse dierentuinen en warme kassen van botanische tuinen voor. Het kan zelfs zijn dat enkele nieuwe soorten voor de wetenschap in deze milieus gevonden zouden kunnen worden.



Xylaria arbuscula
(Foto: Menno Boomsluiter)

Of in gematigde kassen met planten of ander materiaal ingevoerde soorten uiteindelijk de stap naar buiten zullen wagen, weten we niet. Die stap is kleiner dan die op het eerste gezicht lijkt. Compost- en snipperhopen leveren nu al paddenstoelen op die graag warme voeten houden.

Hoewel de hierboven genoemde soorten uit exotische oorden afkomstig zijn, worden ze meestal als toevallige gasten beschouwd of als niet inheems, omdat ze buiten hun beschermde milieus in Nederland (nog) niet gevonden zijn.

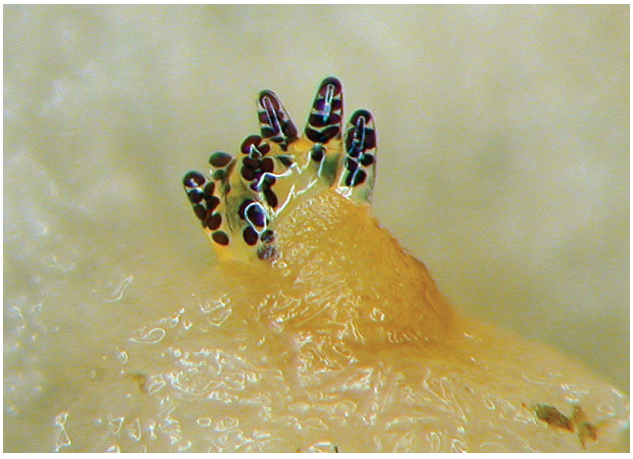

Kamelenmestspikkelschijfje. (Foto: Jerry)

Verspreidingsonderzoek muntjak in 2016

Hans Hollander, Bureau van de Zoogdiervereniging

Van 1 januari t/m 30 april 2016 voert het Bureau van de Zoogdiervereniging in opdracht van de NVWA onderzoek uit naar de verspreiding van de muntjak in Nederland. Het doel van het onderzoek is: 1) een actueel overzicht van de locaties waar muntjaks voorkomen; 2) inzicht in aantallen; 3) vaststellen in hoeverre sprake is van voortplanting. Het onderzoek concentreert zich op een aantal gebieden, waar na 2010 muntjaks zijn waargenomen: Veluwe, Zuidoost-Brabant en Zeeuws-Vlaanderen.



Vrouwtje muntjak. (Foto: Kees van Limpt)

De winter is de beste tijd voor de uitvoering van het onderzoek, aangezien muntjaks dan beter zichtbaar zijn en sporen beter vindbaar. De kleine hertachtige houdt zich op in loof- en gemengd bos met een dichte ondergroei. In lage dichtheden heeft de soort een verborgen levenswijze. Muntjaks worden in de ochtend- en avondschemering ook wel gezien op graslanden en akkers. Mogelijk gaat het in Nederland slechts om lokaal een enkel dier, maar vanwege de verborgen levenswijze is dit op basis van de sporadische waarnemingen niet goed te zeggen. Er is in Nederland niet eerder gericht onderzoek naar het voorkomen van de soort uitgevoerd.

Herkenning

Een muntjak is kleiner dan een ree en lijkt varkensachtig door de korte poten, het in verhouding stevige lijf en de vaak gekromde rug. De vacht is in de zomer vrij egaal glanzend kastanjebruin, maar naar de buik toe iets lichter. In de winter wordt de vacht donkerbruin en zijn de poten bijna zwart. De muntjak heeft wit aan de kin en een witte spiegel, die gewoonlijk door de staart bedekt wordt. De staart is vrij lang voor een hertachtige.

Het vrouwtje heeft op het voorhoofd een vliegervormige donkere vlek, die overgaat in een donkere streep over de rug. Deze streep is niet altijd even duidelijk zichtbaar. Bokken hebben meer een V-vorm, die loopt over de hoog uitstekende rozenstokken, waaraan een kort gewei zit met maximaal een kleine vertakking. Op het voorhoofd zitten twee strepen van 3-4 cm met geurklieren (langs de V- of vliegervorm). De andere twee zitten in de binnenste ooghoeken en zijn goed zichtbaar. In de bovenkaak zitten scherpe hoektanden die net buiten de lippen uitsteken. Bij de bok kunnen die bijna 4 cm worden. Bij veel oudere dieren zijn deze tanden afgebroken.



Mannetje muntjak. (Foto: Lucie Lecluse)

De verschillen tussen muntjak en ree zijn in onderstaande tabellen opgenomen. (Figuren: Forestry Commission, www.forestry.gov.uk)

Soort	Voetafdruk	Keutels	
Muntjak *Kop-romp 80-90 cm* *Schouderhoogte 43-50 cm* 	*< 2 cm breed* *< 3 cm lang* *Asymmetrisch* 	*Lengte 6-13 mm* 	*Doorsnede 5-11 mm* *Eikelvorm; 2 polen puntig* *Latrines op vaste plekken; klonten*
Ree *Kop-romp 95-130 cm (-140)* *Schouderhoogte 60-75 cm (-90)* 	*< 3-4 cm breed* *< 4,5 cm lang* *Symmetrisch* 	*Lengte 10-14 mm* 	*Doorsnede 7-10 mm* *Eikelvorm, capsulevorm, vaak holle pool*

Overige kenmerken	Muntjak	Ree
Staart	9-17 cm kwastje, bij alarm omhoog	Korter
Oor	7-9 cm	12-15 cm
Gewicht	9-18 kg	15-30 kg (-35)
Spiegel	Klein, bedekt door staart	Wit; vrouw hartvormig + schort, man ovaal
Vachtkleur	Vrij egaal kastanjebruin, roodachting; witte kin/keel/buik	Zomer roodbruin; Winter grijsbruin, lichte keelvlek
Verschil man/vrouw	M: kop V-patroon (geurmerken); V: zwarte vlek op kop	M: ovale spiegel en gewei; V: hartvormige spiegel en schort, geen gewei
Gewei	8-10 cm, max. 1 vertakking	< 25 cm, max. 3 vertakkingen
Hoektanden	< 4 cm	Geen
Geluid	Blaffen, luid, hees, tot 45 minuten	Luide, korte, schorre blafjes met tussenpozen
Slaapplaats	Leger ...?	Leger 40x60 cm
Vraat schors	15-30 cm hoog (-40)	30-50 cm hoog

Geluid en communicatie

Muntjaks staan vooral bekend om het blaffende geluid dat ze vaak maken. Ze worden ook wel blafherten genoemd. Het blaffen wordt gebruikt om verschillende redenen. Vrouwtjes die paringsbereid zijn blaffen bijvoorbeeld veel en vaak en beide seksen blaffen als er gevaar dreigt. Overigens blaffen reeën ook, maar minder aanhoudend (lang) als muntjaks. Verder communiceren muntjaks veel met hun geurklieren. In de dichte vegetatie waarin ze leven laten ze veelvuldig geursporen achter. Behalve de geurklieren op het hoofd hebben ze ook nog geurklieren tussen de hoeven van de achterpoten. Daarnaast gebruiken muntjaks veel lichaamstaal. Bij verstoring zetten ze hun nek op terwijl ze bekijken of de verstoring ook gevaar betekent. Vaak stampen ze met een voorpoot om een roofdier te laten weten dat het ontdekt is. Daarna rennen ze weg met hun staart in de lucht, zodat de witte achterkant duidelijk zichtbaar is. Dit is een signaal voor andere muntjaks dat er gevaar dreigt. Vrouwtjes die vruchtbaar zijn, gebruiken dit ook als teken dat ze paringsbereid zijn.

Oproep meldingen met foto

In het kader van het verspreidingsonderzoek zijn alle meldingen belangrijk. Meldingen van muntjaks kunnen worden doorgegeven via: telmee.nl of waarneming.nl en via het emailadres muntjak.melding@zoogdiervereniging.nl.
Het is belangrijk waarnemingen voor zover mogelijk te voorzien van een foto, zodat de aanwezigheid van muntjak met zekerheid kan worden vastgesteld.

Miscanthus prachtriet

Baudewijn Odé & Ruud Beringen, FLORON

Soorten van het genus Miscanthus (prachtriet) worden de laatste jaren in toenemende mate als siergewas of als energiegewas in Nederland aangeplant. Het aantal waarnemingen van verwildering neemt de laatste jaren toe. Maar het determineren van de precieze soort is nog best lastig.

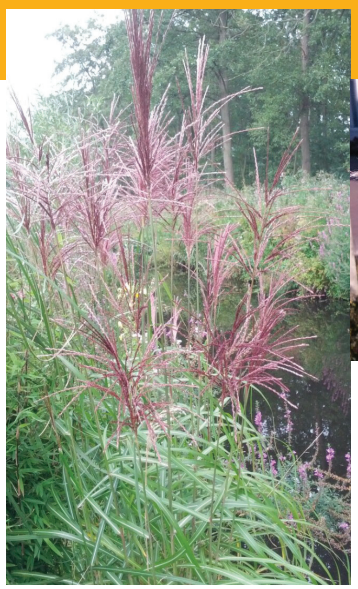



Bloeiwijze Miscanthus sinensis in de winter. (Foto: R. Beringen)

Miscanthus langs een sloot in het Amsterdamse Bos. (Foto: B. Odé)

Herkenning

Prachtriet is een geslacht met 14 soorten uit de grassenfamilie. Het oorspronkelijke verspreidingsgebied omvat zuid-oost Azië. Het zijn forse, overblijvende grassen die wel 1,50 tot 4.00 meter hoog kunnen worden. De bladen zijn breed, vlak, ongeribd en hebben meestal een opvallend lichtgekleurde middennerf. De glanzende, pluimvormige bloeiwijze is vrij karakteristiek en bestaat uit meerdere aarvormige deelbloeiwijzen met paarsgewijs geplaatste aartjes. De vruchten zijn aan de voet omgeven door vruchtpluis en worden door de wind verspreid.

Miscanthus soorten in Nederland

Miscanthus sinensis wordt vooral als sierplant aangeplant. Van deze soort zijn vele tientallen cultivars in de handel. Ook *Miscanthus sacchariflorus* wordt door enkele kwekers aangeboden. De laatste jaren wordt de kruising tussen beide soorten, *Miscanthus x giganteus,* verbouwd als energiegewas en voor biomassa. De planten worden voor het uitlopen in het voorjaar afgemaaid en het maaisel wordt gebruikt voor energieopwekking, als grondstof voor papier en bioplastics en als stalstrooisel. Bij Schiphol wordt dit gewas verbouwd omdat het een voor ganzen een totaal ongeschikt biotoop vormt, waardoor de ganzen uit de buurt van de vliegtuigen worden gehouden. *M. x giganteus* wordt wel aangeduid met olifantsgras, wat verwarrend is want met deze naam wordt ook de Afrikaanse soort *Pennisetum purpureum* aangeduid.

De eerste waarnemingen van verwilderde prachtriet-planten dateren uit de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. De laatste jaren neemt het aantal waarnemingen sterk toe. Het is bij deze vondsten niet altijd duidelijk of de groeiplaatsen spontane vestigingen uit zaad zijn dan wel ontstaan uit tuinafval of door stort van grond met wortelfragmenten. *M. x giganteus* is een steriele hybride en vermenigvuldigd zich alleen vegetatief. *M. sinensis* en *M. sacchariflorus* produceren grote hoeveelheden zaad, maar buiten het oorspronkelijke verspreidingsgebied lijken deze soorten zich toch voornamelijk vegetatief te verspreiden. Er zijn aanwijzingen dat *Miscanthus sinensis* zich in Nederland ook door middel van zaden kan verspreiden. In een perk naast het Natuurplaza in Nijmegen, waar verschillende cultivars van *M. sinensis* naast elkaar zijn aangeplant, zijn in ieder geval jonge planten gesignaleerd.

Invasiviteit

In verschillende landen worden *M. sinensis* en *M. sacchariflorus* als invasief beschouwd. In de VS staan beide soorten in enkele staten te boek als "potential invasive". Ook in enkele Europese landen als Duitsland en Italië worden deze soorten als (potentieel) invasief beschouwd. De zaden kunnen door de wind over grote afstanden verspreid worden. Eénmaal gevestigd zijn de groeiplaatsen zeer bestendig en onder gunstige omstandigheden (voedselrijk en vochtig) breiden ze zich vegetatief gestaag uit. Tussen de dichte en hoog opgaande vegetaties houden maar weinig andere soorten het uit. De door de wind verspreide zaden zijn klein zijn en bevatten weinig reservevoedsel. Hierdoor kunnen de planten zich alleen vestigen in verstoorde pioniermilieu's, waar kiemplanten weinig concurrentie ondervinden van andere soorten.

Determinatie

Omdat de prachtrietsoorten sterk op elkaar lijken en omdat er geen of weinig Nederlandstalige determinatietabellen zijn voor dit geslacht is het mogelijk dat niet bij alle waarnemingen de Miscanthus-soorten goed op naam zijn gebracht. Tot we een goede determinatiesleutel hebben geldt voor prachtriet dan ook dat het belangrijk is om materiaal van bloeiende, ogenschijnlijk spontaan gevestigde planten, ter determinatie toe te sturen aan het Nationaal Herbarium in Leiden.

Herbariummateriaal verzamelen, zie:
https://science.naturalis.nl/en/research/flora-of-the-netherlands/herbariummateriaal-verzamelen-nog-van-deze-tijd/

Oproep: Uitzettingen en ontsnappingen amfibieën en reptielen gezocht

Jeroen van Delft & Frank Spikmans, RAVON

RAVON houdt al lange tijd een archief bij met daarin informatie over tal van uitzettingen en ontsnappingen van amfibieën en reptielen. Dat zijn er inmiddels behoorlijk veel. Het loopt uiteen van een enkele ontsnapte slang die als huisdier werd gehouden, tot gerichte introducties van exoten of van inheemse soorten die echter van nature een zeer beperkt verspreidingsgebied hebben. Bij dat laatste kan gedacht worden aan de in Nederland strikt tot Zuid-Limburg beperkte muurhagedis en vroedmeesterpad, die inmiddels op heel wat locaties elders in het land, al dan niet bewust, zijn geïntroduceerd.

De laatste jaren is wel duidelijk geworden dat er veel bewuste uitzettingen plaatsvinden. Dat is in Nederland illegaal en brengt diverse risico's met zich mee zoals ziekteoverdracht, concurrentie, hybridisatie en faunavervalsing. Van al deze risico's zijn ook voorbeelden uit ons land bekend. Het loslaten van wat kikkers of hagedissen is dus, behalve illegaal, ook bepaald geen onschuldige actie. Dergelijke uitzettingen vinden vaak in terreinen plaats waar we als RAVON nauwelijks zicht op hebben en waar vrijwilligers weinig inventariseren (privéterrein, parken, industrieterreinen, vrij onbekende natuurgebieden). Zo kunnen populaties jaren bestaan, zonder dat RAVON, regionale natuurverenigingen of terreinbeheerders er weet van hebben. Zo kwam recent aan het licht dat rond de kerk van een Brabants dorp al vele decennia muurhagedissen leven en was de brulkikker in Baarlo waarschijnlijk al meer dan 10 jaar aanwezig voordat deze ontdekt werd. Op grond van onze ervaringen met meldingen van exoten en zeker ook van inheemse soorten die ver buiten hun oorspronkelijke leefgebied worden uitgezet ("pseudo-exoten"), vermoeden we dat veel natuurvrijwilligers wel een plek met een dergelijke populatie kennen. We willen hierbij oproepen deze te melden via de invoerportalen.

Case muurhagedis

Recent verscheen een rapport over de muurhagedis; met slechts een autochtone populatie in Maastricht Nederlands zeldzaamste reptiel. Maastricht is de noordelijkste punt van het wereldareaal van deze soort. De studie leverde



Muurhagedis. (Foto: Jelger Herder)

interessante informatie op die aangeeft hoeveel er, bewust en onbewust, met dieren "gesleept" wordt. Buiten Maastricht zijn namelijk inmiddels niet minder dan 14 zichzelf in stand houdende populaties van deze soort bekend. Het aantal locaties met geïntroduceerde muurhagedissen bleek sinds 1999 sterk gestegen. Opzettelijke uitzetting en toevallige uitzetting door handelsactiviteiten zijn de belangrijkste oorzaken. Via genetisch onderzoek kon worden vastgesteld dat de dieren afkomstig zijn uit maar liefst zes geografische regio's, verspreid over heel Europa.
Uit Duits onderzoek is bekend dat uitheemse muurhagedissen in staat zijn om inheemse populaties genetisch als het ware over te nemen. Door hybridisatie kunnen unieke adaptaties van de Maastrichtse populatie, die de soort nodig heeft om zo noordelijk voor te komen, verloren gaan. Vanuit die vrees zijn autochtone Maastrichtse dieren genetisch onderzocht. Het overgrote deel bleek de verwachte inheemse genetische constellatie te hebben, maar er werden ook enkele dieren met uitheems genetisch materiaal (West-Frans en Toscaans) gevonden.

Oproep

We doen hierbij dus een oproep om waarnemingen van exoten bij ons te melden. Ook van plekken waar in het verleden een exoot voorkwam en deze inmiddels is uitgestorven, ontvangen we voor ons archief graag informatie. Dit geeft inzicht in de werkelijke omvang van het probleem en de slagingskans van dergelijke uitzettingen. Waarnemingen bij voorkeur invoeren in telmee.nl of waarneming.nl en liefst met foto's.



Meer lezen
Rapport over muurhagedissen: http://www.ravon.nl/Portals/0/PDFx/Muurhagedis%20genetisch%20onderzoek.pdf
Deze link geeft een artikel over de handel in inheemse amfibieën en reptielen, waaronder muurhagedissen:
http://www.ravon.nl/Portals/0/PDFx/Over%20muurhagedissen,%20vuursalamanders%20en%20Marktplaats.pdf

Huidig voorkomen van de casarca, en wat weten we over de herkomst?

Sovon Vogelonderzoek Nederland

De casarca is een grote, oranjebruine, gansachtige eend die net als de nijlgans verwant is aan de bergeend. Sinds het eerste broedgeval in 1969 in Nederland heeft de broedpopulatie zich niet noemenswaardig uitgebreid. Buiten het broedseizoen worden casarca's vanaf de jaren negentig van de twintigste eeuw in toenemende mate in ons land gezien, met de hoogste aantallen aan het einde van de zomer. Waar komen deze vogels vandaan, en wat doen ze bij ons?

Oorsprong

De roestgans, zoals de casarca ook wel wordt genoemd, broedt van origine in een gebied dat zich uitstrekt van Zuidoost-Europa tot in China, alsmede in het noordwesten van Afrika. Ze broeden hier in open landschappen, rond steppenmeren, in moerassen en rivierdalen maar ook in kloven en in hooggebergten. De voor Nederland dichtstbijzijnde broedgebieden liggen in Roemenië, Bulgarije, Oekraïne, Rusland en vooral Turkije. De soort broedt, waarschijnlijk als gevolg van introductie of ontsnapping uit gevangenschap, verspreid in Engeland, België, Nederland, Duitsland en Zwitserland. Gezien de kleine omvang van de Nederlandse broedpopulatie is dit geen verklaring voor de toenemende aantallen vogels die zich in de zomer en nazomer in ons land bevinden.



Casarca (l) naast nijlgans (r). (Foto: Piet Munsterman, Saxifraga)

Verspreiding en aantallen broedvogels

Sinds het eerste broedgeval eind jaren zestig is van een groeiende broedpopulatie in ons land geen sprake (figuur 1). In 2014 ging het om slechts enkele paren. Twee Limburgse paren waren succesvol (bij Siebengewald en Grubbenvorst). In de andere gevallen ging het om paren in geschikt broedbiotoop zonder hoge broedzekerheid. Uit de data voor de Vogelatlas kwam een waarschijnlijk broedgeval naar boven in de buurt van Ommen. (www.vogelatlas.nl)

Verspreiding en aantallen niet broedvogels

Buiten de broedtijd is de casarca veel talrijker (figuur 1). In de zomer duiken grote groepen casarca's op in Nederland om de vleugelrui door te maken, en de aantallen nemen nog steeds toe. In deze periode verliezen de casarca's enkele weken hun vliegvermogen, net als andere eenden, ganzen en zwanen. Ze vliegen daaraan voorafgaand grote afstanden om veilige ruiplaatsen te vinden. Het belangrijkste gebied is de Natte Hond in het Eemmeer bij Blaricum (Noord-Holland), waar in 2015 circa 750 exemplaren verbleven. Ook op andere locaties zoals De Kreupel, de Ventjagersplaten en het Lauwersmeer werden in 2015 in deze periode ruiers vastgesteld, wat op een landelijk totaal van circa 1200 vogels kwam. De ruiplekken worden gekenmerkt door ondiep water, rust en voedselrijkdom in de vorm van waterplanten. Nergens in West-Europa worden zoveel casarca's bij elkaar gezien als op het Eemmeer.

Ringonderzoek

De grote aantallen ruiende casarca's vormden al jarenlang voer voor speculaties. Waar komen ze vandaan, zijn het allemaal nakomelingen van verwilderde populaties elders in Europa of komen misschien ook dieren uit de broedgebieden in Zuidoost-Europa naar onze delta? Dat casarca's sterke vliegers zijn werd al eerder aangetoond door een in Polen gevonden casarca met een ring uit Kirgizië. Met het werk van de in 2013 opgerichte Werkgroep Casarca Nederland zijn intussen veel van deze vragen beantwoord. Om inzicht te krijgen in de herkomst van de bij ons verblijvende casarca's hebben zij in de jaren 2013 tot en met 2015 de nodige casarca's van gele halsringen voorzien. Het ging hierbij vooral om ruiende vogels op het

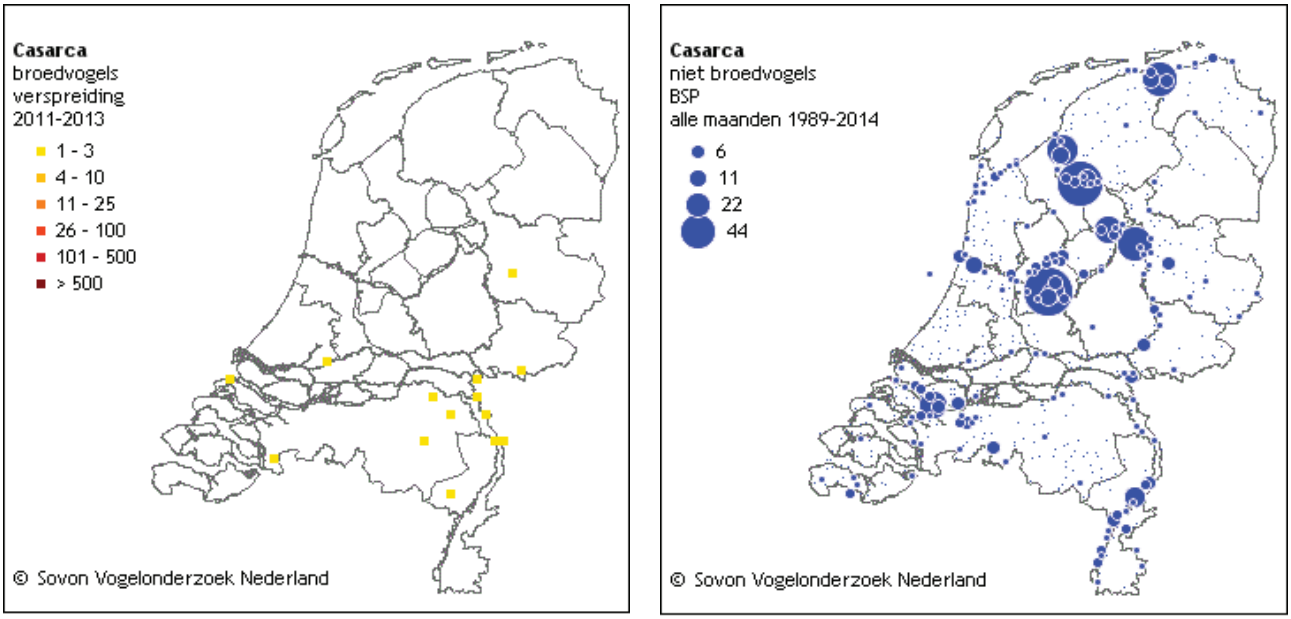

Figuur 1. Verspreiding van de casarca als broedvogel (links) en niet broedvogel (rechts) in Nederland (bron: Sovon/NEM).

Eemmeer, maar ook om 12 grote jongen uit broedsels in Noord-Limburg. Totaal zijn er 219 casarca's voorzien van een halsring.

De eerste resultaten laten zien dat deze vogels soms flinke omzwervingen maken. De vogels zijn in ieder geval voor het grootste deel afkomstig uit (broed)populaties uit Duitsland en Zwitserland. Tot op heden zijn er geen aflezingen uit de oorspronkelijke broedgebieden. De ringaflezingen en de aantallen ruiers in Nederland wijzen er op dat het aantal casarca's in Duitsland en Zwitserland waarschijnlijk groter is dan tot nu toe werd aangenomen. De jonge Limburgse vogels maakten omzwervingen door Nederland, Duitsland tot in Zwitserland.

Status casarca in West-Europa

Er is veel bewijs dat de populaties in Duitsland, Zwitserland, Nederland en andere West-Europese landen voornamelijk ontstaan zijn, en nog steeds gevoed worden met, vogels die zijn ontsnapt of losgelaten uit watervogelcollecties. Uitwisseling met populaties in Zuidoost-Europa is echter niet uitgesloten. Ook voor de ruiers in Nederland geldt dat een wezenlijk aantal (nog) niet terug is gezien, en deze hebben dus een nog onbekende herkomst. Voortzetting van het ringonderzoek kan hier wellicht meer duidelijkheid over geven. Momenteel is de casarca binnen Nederland beschermd onder de Flora- en faunawet.

Oproep

Let op casarca's met halsringen met inscriptie en geef aflezingen door op www.geese.org. De waarnemers van gekleurringde vogels worden op de hoogte gehouden van de resultaten.



Casarca. (Foto: Luc Hoogenstein, Saxifraga)

Exotische galwespen in Nederland

Leen Moraal (Alterra), Raymond van der Ham (Naturalis Biodiversity Center) & Jinze Noordijk (EIS Kenniscentrum Insecten)

Galwespen zijn kleine insecten die, zoals de naam al aangeeft, gallen op planten veroorzaken. De vrouwtjes hebben een legboor, waarmee ze eieren afzetten in de plant. De plant wordt door de larve geïnduceerd om een gal te maken, hierin is de larve veilig en omringd door voedsel. Sommige larven van galwespen leven echter in de gallen die door andere soorten galwespen zijn gevormd. De meest bekende galwespen van ons land zijn waarschijnlijk degene die grote ronde gallen (galappels) veroorzaken op eikenbladeren, zoals de galappelwesp (*Cynips quercusfolii*). In deze bijdrage worden twee exotische galwespen besproken.



Volwassen tamme-kastanjegalwesp, slechts 3 mm groot. (Foto: G. Csoka)

Tamme-kastanjegalwesp

In juni 2015 werden in Aalten vreemde woekeringen in tamme kastanje gevonden. Gezien de vele karakteristieke gallen op bladeren en twijgen kon het niet anders gaan dan om een aantasting door de tamme-kastanjegalwesp (*Dryocosmus kuriphilus*), een soort afkomstig uit China. Dit is een zeer schadelijke wesp omdat ze grote aantallen gallen op bladeren en twijgen kan veroorzaken. Daardoor nemen de groei en vruchtzetting sterk af waardoor er minder kastanjes kunnen worden geoogst. Met meer dan zes gallen per 50 cm twijg kan het verlies aan vruchten wel 80% bedragen. In sommige zuidelijke landen zoals Italië is de productie van de vruchten van tamme kastanjes een belangrijke economisch activiteit. Een chemische bestrijding is erg moeilijk omdat de insecten beschermd in de gallen zitten.

Vanuit China heeft de tamme-kastanjegalwesp zich met de import van aangetaste planten al naar vele landen verspreid: Verenigde Staten, Japan, Korea, verschillende landen in Europa en sinds kort dus ook Nederland. In 2010 werden bij een kweker in Boskoop aantastingen bij vijf uit Italië geïmporteerde bomen ontdekt. De galwesp werd toen nog als een quarantaineorganisme bestempeld om verspreiding in de EU te voorkomen. Hierdoor moesten de boompjes in Boskoop worden vernietigd. Deze status is in 2014 opgeheven; ze bleken niet effectief te zijn want er vond toch een verdere verspreiding binnen de EU plaats. In Aalten, betreft het een volwassen tamme kastanje in een particuliere tuin. Alles wijst er nu op dat de galwesp niet ingevoerd is in Aalten maar deze plek zelf heeft bereikt vanuit Duitsland waar de soort ook al in het buitengebied wordt gevonden. Een verdere verspreiding in Nederland is dan ook zeker te verwachten.



Een oude bruine gal en enkele jonge gallen van de tamme-kastanjegalwesp. (Foto: J. Ormel)

Moseikelgalwesp

De moseikelgalwesp (*Callirhytis erythrocephala*) is gebonden aan het samen voorkomen van een 'zwarte eik' (bijv. moseik) en een 'witte eik' (bijv. zomereik). Gallen van deze wesp werden in Nederland voor het eerst aangetroffen in 2005, in eikels van een moseik in Arboretum Trompenburg in Rotterdam. Het gaat om een speciale exoot; 'zwarte eiken' komen van nature niet voor in ons land en de wesp dus ook niet, maar na het aanplanten van zwarte eiken, heeft ze zich waarschijnlijk wel op eigen kracht naar andere delen van Europa verspreid. Sinds 1963 is de van oorsprong Centraal-Europese soort bekend uit Engeland. Het is onbekend wanneer de moseikelgalwesp Nederland bereikt heeft. De gallen vallen namelijk niet erg op, waardoor de galwesp zich onopgemerkt kon vestigen en uitbreiden. Aangetaste eikels zijn veel kleiner dan normaal en geheel opgevuld met twee tot zeven met elkaar vergroeide galkamers. Afgevallen verweerde napjes met eikels die al enkele jaren in het strooisel onder de boom liggen, kunnen nog steeds levende larven bevatten.

Naar aanleiding van een tweede vondst in de eikels van een Libanoneik in de Botanische Tuin in Delft is in de randstad in 2012 gericht gezocht naar moseikelgallen. Bijna overal waar de moseik was aangeplant, bleek de moseikelgal voor te komen, bij elkaar op zo'n tien vindplaatsen. Buiten de Randstad kwam de moseikelgal maar op één plek voor (Leeuwarden).

Er zijn overigens nog enkele andere zuidelijke en oostelijke galwespsoorten die sinds het aanplanten van de moseik hun areaal naar het noordwesten hebben uitgebreid: knikkergalwesp (*Andricus kollari*; eerste vondst 1903), knoppergalwesp (*A. quercuscalicis*; 1903), colanootgalwesp (*A. lignicolus*; 1942), eikentopgalwesp (*A. corruptrix*; 1954), ramshoorngalwesp (*A. aries*; 2003), egelgalwesp (*A. grossulariae*; 2007) en stompe schorsknopgalwesp (*A. gemmeus*; 2008).

Exoten op exoten

Zowel de tamme kastanje als 'zwarte eiken' zijn in Nederland niet inheems. De tamme kastanje heeft zijn oorsprong in het Middellandse Zeegebied en is noordelijker in Europa aangeplant, maar verwildering vindt hier wel plaats. 'Zwarte eiken' komen van nature voor in Zuid- en Centraal-Europa en worden in Nederland spaarzaam aangeplant in tuinen en parken. De nieuwe galwespen zijn dus voorbeelden van gespecialiseerde herbivoren die door aanplant van hun voedselplant hun areaal kunnen uitbreiden.



Boven: Moseikelgallen (middenlinks 6,5 mm) uit 'libanoneikels', opengeknaagd door bosmuizen. Onder: Doorgeknipte 'moseikel' (8 mm, in napje) met een moseikelgal. (Foto's: R. van der Ham)

Zijn er dan geen problemen te verwachten van deze nieuwe exoten in ons land? De tamme-kastanjegalwesp wordt mogelijk zelfs nuttig bij het in toom houden van de exotische boom in onze bossen. De moseikelgalwesp heeft een geslachtelijke generatie op 'witte eiken', waaronder de zomer- en wintereik. Deze wesp tast dus ook inheemse bomen aan, maar alleen degene die vlak bij een 'zwarte eik' staan, dus alleen in sommige steden. Aangezien stadseiken eigenlijk geen vruchtbare eikels nodig hebben (nieuwe eiken worden geplant) heeft de wesp ook geen effect op de eiken in de stad, zei het dat er wel iets minder voedsel is voor andere insecten die van eikels leven, muizen, gaaien, etc. Een significante invloed op onze wilde flora en fauna hoeven we van de twee wespensoorten niet te vrezen. Maar het bijhouden van het voorkomen is natuurlijk wel zinvol om over exoten te leren. Meldingen van exotische galwespen zijn zeer welkom op de online invoerportalen of bij de auteurs.

Exoten melden

Het is van groot belang waarnemingen van exoten te melden, zodat er in onderzoek, beleid en beheer rekening mee gehouden kan worden. Gebruik hiervoor zoveel mogelijk de invoerportals Waarneming.nl, Telmee.nl en MijnVismaat.nl.

De portals van Waarneming.nl en Telmee.nl werken nauw samen en zorgen ervoor dat uw waarnemingen terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna.



Mijn VISmaat



Waarneming.nl



Colofon

Eindredactie
Jeroen van Delft, Stichting RAVON

Lay-out & Vormgeving
Kris Joosten, Stichting RAVON

Nieuwsbrief digitaal ontvangen?
Meld u hiervoor aan via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
024-7410600
kantoor@ravon.nl

De volgende nieuwsbrief Kijk op Exoten zal in april 2016 verschijnen.

VOFF

KNNV vereniging voor veldbiologie

Sportvisserij Nederland